medievistika

PIERRE MONNET

KAREL IV.
Evropský císař

Karolinum

Karel IV.
Evropský císař

Pierre Monnet

Na obálce Setkání francouzského krále Karla V. s Karlem IV. Chroniques de Saint-Denis, poč. 15. století. Bibliothèque municipale de Besançon, Ms 863

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié de la collaboration de l'Institut français de Prague.
Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

INSTITUT FRANÇAIS
PRAGUE

Z francouzského originálu *Charles IV. Un empereur en Europe* vydaného nakladatelstvím Librairie Arthème Fayard roku 2020 přeložila Jana Žůrková.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Edici Medievistika řídí Martin Nejedlý.
Redakce Kristýna Boháčová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2023
© Librairie Arthème Fayard, 2020
Text © Pierre Monnet, 2020
Translation © Jana Žůrková, 2023
Cover photo © IRHT-CNRS, Bibliothèque municipale de Besançon, 2023

Originally published as „Charles IV. Un empereur en Europe“
by Pierre Monnet.

ISBN 978-80-246-5709-7
ISBN 978-80-246-5722-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva k českému vydání 7
Úvod 10

Část první. Dobývání 21
Kapitola první. Následník: 1316–1346. 24
Kapitola druhá. Král: 1346–1355 43
Kapitola třetí. Císař: 1356–1378. 60
Dějství první. 1378, poslední návštěva
a sbohem Paříži 89

Část druhá. Vládnutí 103
Kapitola čtvrtá. Rozmanitost zemí 106
Kapitola pátá. Být králem. 121
Kapitola šestá. Panovat. 136
Kapitola sedmá. Karel IV. a města. 161
Dějství druhé. 1378, místo posledního odpočinku
aneb zemřít v Praze. 176

Část třetí. Trvání 181
Kapitola osmá. Písemnosti a relikvie 184
Kapitola devátá. Karel IV. a jeho portréty 208
Kapitola desátá. Král těch druhých 243
Dějství třetí. Poslední zamyšlení
aneb kdo byl Karel IV.? 277

Závěr 279
Doslov k českému vydání (Václav Žůrek) 285
Mapa 289

Rodokmen Lucemburků 290
Důležitá data 292
Jmenný rejstřík 295
Poděkování 299

Předmluva k českému vydání

Další monografie o Karlovi IV.? A navíc sepsaná francouzským historikem, který se specializuje na dějiny Svaté říše římské a nemluví, ba ani nečte česky? To jsou jistě legitimní otázky a měly by být kladeny v případě každé knihy napsané historikem, jenž za svou práci nese odpovědnost vůči svým kolegům a současníkům.

Autor této knihy a těchto řádků se odvážil zpracovat tento monument českých dějin právě proto, aby se oklikou přes svou kulturu, jazyk, vzdělání a původ pokusil podat trochu jiné svědectví o panovníkovi, jehož vláda zanechala nesmazatelnou stopu v dějinách 14. století – evropského století krizí a obnovy, viděného a interpretovaného skrze svébytný portrét muže, jenž sám sebe považoval za výjimečnou, jedinečnou a individuální osobu.

Ve snaze zachytit vše výše zmíněné jsme učinili tři zásadní rozhodnutí, jež jsou snad na následujících stránkách patrná.

Především padlo rozhodnutí zasadit dlouhou vládu Karla IV. do kontextu mnohotvárných, průřezových a „velkých" dějin jeho doby, tedy dějin křesťanského Západu, který procházel velkými krizemi (mor, válka, rozkol v církvi) a který z těchto důvodů zkoušel či přijímal nové modely politické a územní (jakými byla například proslulá Zlatá bula z roku 1356, jež formalizovala volbu římského krále v čerstvě federalizované Říši a začlenila Čechy do tohoto celku, aniž by je zcela rozpustila), ale také náboženské (tedy osamostatnění Říše od papežského stolce a vynucené či promyšlené zřeknutí se vysilujících křížových výprav) nebo diplomatické (snaha o nastolení rovnováhy mezi Francouzským a Anglickým královstvím, zmítanými dlouhou občanskou válkou, ale také odstup mezi Říší a Itálií a jakási forma vyvažování či protiváhy mezi západní a východní částí tohoto Západu, díky níž o sobě tento celek začal uvažovat jako o Evropě). Evropa byla logickým ekvivalentem rám-

ce, v němž se Karel IV. rozhodl jednat a jejž nepřetržitě brázdil, protože byl neúnavným cestovatelem, který ovládal pět největších jazyků, který prosazoval a vedl nejširší sňatkovou a dynastickou politiku, aniž by se nechal zastínit Kapetovci a aniž by přímo rozdrtil konkurenční německé rody Wittelsbachů a Habsburků. To však neznamená, a to je zde novinkou, že by nebyl zapáleným Čechem, že by si neoblíbil české země, jež se ustavičně rozrůstaly, ani že by nemiloval svou zcela nově uspořádanou a rozšířenou Prahu. Právě proto se zdálo být myslitelné a možné, aby se francouzský historik s pomocí německých pramenů dotkl této paměti, dalo by se říci dokonce „mýtu" Karla IV. – nikoliv proto, aby ho připravil o jeho království a jeho lid, ale aby jeho jednání a myšlení zasadil do kontextu, který vysvětluje prolínání, výměny a přenosy, jejichž jevištěm, spouštěčem a urychlovačem bylo bezpochyby samo 14. století.

Druhým rozhodnutím, které jsme pro tuto biografii učinili, bylo pojmout tuto tradiční disciplínu historického bádání doslova: sevřít líčení událostí kolem jediného muže, avšak muže, který si tento svůj význam sám dobře uvědomoval – který o sobě psal v první osobě, rozšířil a vystavil nevídané množství vlastních portrétů, vlastní rukou psal zákony a smlouvy, shromažďoval ostatky a zakládal nové monumentální stavby. Skrze Karla IV. se tak vytváří a odhaluje jeden z velkých kulturních a antropologických hnutí tohoto klíčového období: pozvolný nástup výjimečné osobnosti, jež nemá obdoby a jež si je toho náležitě vědoma.

Třetí rozhodnutí, kterým jsme se rozhodli tuto biografii již ve fázi příprav odlišit od ostatních, bylo spojení a navrstvení tří etap, na jejichž základě můžeme plně ukázat význam jeho vlády: krátký čas jeho života (i když je třeba zdůraznit, že na svou dobu byl neobyčejně dlouhý), střednědobé trvání vladařských, územních a ekonomických struktur, které zastupoval a pomáhal měnit, a konečně dlouhé období paměti a stop, jež po něm zůstaly a zkreslené složitými mechanismy někdy souhlasných, jindy protichůdných perspektiv přetrvaly až do dnešních dní.

Evropský rozměr, antropologický pohled, vícenásobný časový horizont: takový je narativní, historický a metodologický triptych, jímž jsme se rozhodli změnit způsob zpracování, respektive přistoupit k „monumentu" Karla IV. z jiného úhlu. Snad právě tento přístup vysvětluje, proč předkládaná biografie získala roku 2020 Gobertovu cenu francouzské *Académie des Inscriptions et Belles Lettres* a roku 2021 cenu *Prix d'histoire de l'Europe*.

Ať už je tomu jakkoliv, pevně doufám, že vás četba této knihy ve skvělém českém překladu přesvědčí o aktuálnosti zmíněných postranních uliček, prozkoumaných se skromností a vděčností za obrovský kus práce, který čeští historici na toto téma během tolika staletí a desetiletí vykonali.

Pierre Monnet

V Paříži dne 10. října 2023

Úvod

Letní sen

Král sní. Sen přichází v Terenzu, několik mil jihozápadně od Parmy, na svátek Nanebevzetí Panny Marie 15. srpna 1333. A právě tento král, jenž je zároveň sám sobě kronikářem, je také námětem naší knihy. V momentu vidění je mu pouhých sedmnáct let a není ještě nikým, dokonce ani markrabětem vzdálené Moravy. V době, kdy onu vzpomínku sepsal – tedy pravděpodobně kolem roku 1350 – je však již více než tři roky českým a římským králem, s císařskou korunou na dosah ruky.

> „Tehdy této noci, když nás přemohl spánek, ukázalo se nám toto vidění: anděl Páně se postavil vedle nás na levé straně lůžka a udeřil nás do boku řka: ‚Vstaň a pojď s námi!' […] A on, uchopiv nás za vlasy na temeni hlavy, vznesl se s námi do vzduchu až nad veliký šik ozbrojených jezdců […] a pravil nám: ‚Pohleď a viz!' A hle, druhý anděl sestupující z nebe držel v ruce ohnivý meč, udeřil jednoho muže uprostřed šiku a uťal mu tím mečem pohlavní úd; […] Řekl: ‚Věz, že je to dauphin z Vienne, který byl pro hřích smilství od Boha takto raněn; nyní se tedy měj na pozoru a také otci svému můžeš říci, aby se varoval podobných hříchů,' [...] A potom jsme byli rychle vráceni na své místo, když již svítila denice. […] Tu náš otec, dav si nás zavolat, tázal se nás, zdali je to pravda a zdali jsme měli takové vidění. Odpověděli jsme mu: ‚Ovšem pane, vězte s jistotou, že dauphin je mrtev.' Otec však domlouvaje nám řekl: ‚Nevěř snům.' […] Po několika dnech pak přišel posel se zprávou, že dauphin […] zemřel. […] Tehdy náš otec uslyšev ty zprávy pravil: ‚Divíme se velice tomu, že náš syn nám jeho smrt napřed předpověděl.'"[1]

[1] Pierre Monnet – Jean-Claude Schmitt (ed., překl., kom.): *Vie de Charles IV de Luxembourg*, Paris 2010, s. 49–55. Pierre Monnet: Le roi d'un rêve, le rêve d'un roi : Charles IV à Terenzo en 1333, in: Jean-Christophe Cassard – Yves Coativy – Alain Gallicé, Dominique Le

Pro historika je vyprávění o snu darem z nebes i pastí zároveň,[2] a to tím spíše, jedná-li se o sen, v němž se dotyčná osoba vyznává sama sobě. Pokušení přiblížit se subjektu vyprávění se vlastně zdvojnásobuje:[3] díky zdánlivému nahlédnutí do vnitřního vědomí, které by měl sen odhalit lépe než jakákoli jiná životní událost, avšak také díky jeho vlastní výpovědi o sobě samém, která jako by přinášela „autobiografické" svědectví. Právě takto totiž můžeme ve vší opatrnosti popsat dílo Karla IV., narozeného roku 1316 a zesnulého roku 1378, vládce Lucemburska, Čech, Moravy a Braniborska, korunovaného krále římského, lombardského a burgundského, vznešeného císaře.[4] Sen z roku 1333 se této svůdné, i když jen zdánlivé blízkosti nepochybně nevyhne. Což neobsahuje prvky, nad nimiž by freudovská analýza zajásala? Moderní výklad by nepochybně zdůraznil posedlost smrtí (dauphina) a sexualitou (ablace genitálií), stejně tak i konflikt mezi otcem a synem, zjevné rozpolcení mezi tělem a duchem, předtuchu. Podobná (psycho)analýza však hluboce zkresluje povahu středověké společnosti, pokud jde o místo jednotlivce a zejména krále, a stírá efekt rekonstrukce vyprávění prostřednictvím paměti a jejího písemného záznamu. Pokud totiž *Vita Caroli* skutečně pochází z let 1349–1350, bylo jejímu autorovi v té době třiatřicet let, tedy stejně jako Kristovi v době jeho smrti.

I přes veškerý anachronismus to však neznamená, že by nám tento sen nemohl nic odhalit. Jeho struktura je založena na trojím principu: principu snu, paměti a zápisu. Za prvé sen Karla IV. „promlouvá", a na-

---

Page (ed.): *Le Prince, l'argent, les hommes au Moyen Âge. Mélanges offerts à Jean Kerhervé*, Rennes 2008, s. 181–193. Český překlad převzat z *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 26–27.

2 Jacques Le Goff: Sny, in: Jacques le Goff – Jean-Claude Schmitt (ed.): *Encyklopedie středověku*, přel. Lada Bosáková, Praha 2002, s. 690–703.

3 Jean-Claude Schmitt: Les rêves de Guibert de Nogent, in: idem: *Le Corps, les rites, les rêves*, *le temps*, Paris 2001, s. 262–294. Jean-Claude Schmitt – Gisèle Besson: *Rêver de soi. Les songes autobiographiques au Moyen Âge*, Toulouse 2017, s. 425–433. Ke snu Karla IV. srov. Jean-Claude Schmitt: Dante en rêveur médiéval : 'memoria' funéraire et récit autobiographique, *Dante Studies*, 136 (2018), s. 187–200.

4 Ke složité problematice středověké „autobiografie" srov.: Georg Misch: *Geschichte der Autobiographie*, Frankfurt am Main, 1949–1967. *L'autobiografia nel Medioevo, spoleto*, 1998. Klaus Arnold – Sabine Schmolinsky – Urs Martin Zahnd (ed.): *Das dargestellte Ich. Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Bochum 1999. Jean-Claude Schmitt: La découverte de l'individu : une fiction historiographique ?, vydáno nejprve v: *La Fabrique, la figure et la feinte*, Paris 1989, později v: *Le Corps, les rites, les rêves, le temps. Essais d'anthropologie médiévale*, Paris 2001, s. 242–262. Idem: *Konverze Hermanna Žida: autobiografie, historie a fikce*, Praha 2010.

vazuje tak přímý dialog mezi andělem a snícím, a posléze i mezi otcem a synem. Za druhé tento sen „vidí“ a dává vzniknout sekvenci živých scén. A konečně sled snu odpovídá posloupnosti vyprávění ve třech fázích: vzestup, vidění, promluva. Dle slov Karla IV. nebo osoby, jíž svůj text diktoval, není tento sen podvodem ani lží, ale nese poznání, že skrze sen se projevil Bůh. To je nepochybně základní rozměr, který odlišuje moderní „psychoanalyzovatelný“ sen od snu středověkého. V očích křesťanů 14. století sen neodhaluje skrytou nebo potlačenou tvář duše, ale nese poselství přijaté odjinud, které ukazuje a naznačuje cestu, po níž se má člověk vydat – křesťanskou i královskou zároveň. Křesťanskou v tom, že text je plný citátů z Písma svatého. Královskou proto, že vyznání snu má podobu obrácení, které je jasně naznačeno vyzvednutím ze země na nebesa a posléze návratem z nebe na zem.

A konečně, není snad právě tento mezistupeň – mezi nebem a zemí, mezi dospíváním a mužností, mezi mladým princem a budoucím králem, mezi individuálním poddaným a královskou postavou, v provizoriu, které odkazuje na tak propracovaný model očistce[5] – místem, kde se rozvíjí svobodný duch, jenž je ve snové autobiografii zachycen? Tento mezistupeň je také prostorem, který odděluje i spojuje osobu křesťanskou a královskou. V biblické tradici je pravdivý sen atributem osoby se svrchovanou mocí a ve středověké tradici, od císaře Konstantina po Karla Velikého, je sen krále znamením moci. Sebeuvědomění se tak stává královskou ctností a zároveň potvrzuje zásadu, že vláda nad vlastním tělem odráží vládu nad královstvím. Ve světě, v němž Karel IV. vyrůstal a vládl, sen spojuje živé a mrtvé, nebe a zemi, otce a syny a vytváří politický diskurz o královské moci. V tom možná spočívá největší novum tohoto vyprávění: Karel není králem navzdory snu, ale díky němu. Snad bylo potřeba počkat právě na toto století a tohoto krále, abychom si to uvědomili. O jakém století je však řeč?

Napříč stoletím

14. století, pokud takové členění ještě historiky přesvědčí,[6] nemá dobrou reputaci. Přišlo mezi krásným 13. století, které se neslo ve znamení městského, demografického a hospodářského růstu, a 15. století, jež

---

[5] Jacques Le Goff: *Zrození očistce*, přel. Věra Dvořáková, Praha 2003.

[6] Olivier Dumoulin – Raphael Valéry (ed.): *Périodes. La Construction du temps historique*, Paris 1991. Stéphane Gibert – Jean le Bihan – Florian Mazel (ed.): *Découper le temps. Actua-*

předznamenalo znovuzrozený příslib modernity. Zároveň se pak stalo synonymem pro epidemie, hladomory a konflikty.[7] Jako by v sobě ztělesňovalo úzkost obsaženou v litanii z dob dávno minulých: „Od moru, hladu a války, vysvoboď nás, Pane." A skutečně, k prvnímu nedostatku obilí, který byl patrný již v roce 1318 a ohlašoval malou dobu ledovou, k otevřené válce mezi dvěma největšími královstvími Západu, Francií a Anglií, k zemětřesení, které v lednu 1348 postihlo celý alpský oblouk a bylo cítit až v Benátkách, k mračnům kobylek pozorovaným v letech 1338 a 1346 a k morové pandemii, jež během několika let, počínaje rokem 1347, zabila 30–40 % obyvatelstva a vedla k vyvraždění stovek židovských komunit, k oslabení měny, se roku 1378 přidalo ještě papežské schizma, které roztrhlo bezešvé Kristovo roucho, vlna neklidu, která po desetiletí hýbala velkými městy, a konečně pak i porážka u Nikopole z roku 1396, která znamenala dlouhodobé usazení osmanské moci v samém srdci křesťanstva.[8] Toto období, prosycené vůní smrti, se stalo vzdáleným zrcadlem[9] našich vlastních obav a již od renesance inspirovalo historiky k vytváření velkých, ponurých fresek, jimž ohlášený úpadek lidstva jako by dodával na prorocké aktualitě. A přece už Johan Huizinga ve svém *Podzimu středověku*, který ne náhodou vznikl v roce 1919, v návaznosti na kataklyzma první světové války, vylíčil dvojznačný svět krve a růží.[10] Toto století totiž bylo také stoletím knihovny moudrého Karla V., Petrarky a Danta, Froissarta a Kristiny Pisánské, fresek známých jako *Dobrá vláda* v Sieně[11], *Knihy podivuhodností* Jana z Mandevillu, papežského paláce v Avignonu, první burzy v Bruggách a počátku benátského ekonomického dominia.

V průběhu tohoto století, jež bylo také stoletím Karla IV., se odehrával významný posun, či spíše rozsáhlá obnova rovnováhy mezi západem a východem Evropy. Karel byl svědkem i aktérem samotného procesu,

---

lité de la périodisation en histoire, Rennes 2014. Pierre Monnet (ed.): *Les Usages de la temporalité dans les sciences sociales/Vom Umgang mit Temporalität in den Geistes- und Sozialwissenschaften*, Bochum 2020.

7 Jean Favier (ed.): *XIVe et XVe siècles. Crises et genèses*, Paris 1996.

8 Ulf Dirlmeier – Gerhard Fouquet – Bernd Fuhrmann: *Europa im Spätmittelalter 1215–1378*, Münich, 2003.

9 Barbara Tuchmann: *Un lointain miroir. Le XIVe siècle des calamités*, Paris 1991 (originál z roku 1978).

10 První překlady do francouzštiny z let 1938 a 1948 pod názvem *Le Déclin du Moyen Âge*, později od roku 1975 jako *L'Automne du Moyen Âge*. Élodie Lecuppre-Desjardin (ed.): *L'Odeur du sang et des roses. Relire Johan Huizinga aujourd'hui*, Lille 2019.

11 Patrick Boucheron: *Conjurer la peur. Sienne, 1338. Essai sur la force politique des images*, Paris 2013.

který možná vedl k tomu, že tato část kontinentu začala sebe sama vnímat jako jádro Evropy.[12] Největší trhy se už nekonají v Champagni, ale ve Flandrech, podél Rýna, ve Frankfurtu a Lipsku; evropské mincovny zaplavuje stříbro vytěžené v dolech v Kutné Hoře, Freibergu a Jihlavě; na Západě se prosazují norimberské železné hutě, které jsou zásobovány polotovary z pecí v Horní Falci, bavorských lesích, ve středním Rakousku a v Krušných horách; jižní Německo navazuje spojení s dynamikou a novinkami severní Itálie; Hanza nabývá roku 1358 skutečnou strukturu a ovládá pravidelný obchod mezi Anglií a Ruskem; v Prusku a dalších zemích pokračuje Řád německých rytířů v územní expanzi a evangelizaci posledních „pohanů" na kontinentu; v Polsku, Českém království a Uhrách se budují nová hlavní města, vznikají nové katedrály a zakládají se nové univerzity.

Bylo proto velkým pokušením vzít za příklad pouze jediného muže, byť sebevýznamnějšího, a jeho prostřednictvím vykreslit obraz doby, která se zmítala v hořkém sledu postupných krizí. Stejně velké však bylo nebezpečí, že zůstane pouze u barvitého vylíčení králova života od kolébky až po hrob. Kterákoli z obou možností by mohla být uspokojivá. Zdá se však, že právě průnik oněch dvou perspektiv může na jedné straně zpracovat osobnost Karla IV. a prověřit historickou metodu na straně druhé. Ve skutečnosti zde nepřitahuje pozornost ani tak konkrétní příběh člověka, jako spíše otázky, které vyvolává pohled na jeho dobu prizmatem reprezentací a poznání, které o ní tento král učinil. V kontextu těchto inovací – vlády písmem a obrazem, správy rozmanitých území a kultur, reformy říše, přiblížení periferií centru, sblížení východu a západu kontinentu či utváření tradice – stál před císařovými současníky i dnešními historiky stejný problém, jejž právě Karel IV. bezpochyby pociťoval a reflektoval více než kdokoliv jiný: otázka osoby a jejího vzestupu, v tomto případě otázka definice a reprezentace královské postavy, přičemž vše nasvědčuje tomu, že 14. století jí prostřednictvím portrétů, podpisů, pečetí a písemného svědectví o sobě samé dodalo nový rozměr, to vše navzdory – nebo spíše díky – jeho bouřlivým dobám.[13] Z tohoto důvodu naše biografie klade důraz mimo jiné na způsob vytváření sebe sama.

---

[12] Jacques le Goff: *L'Europe est-elle née au Moyen Âge ?*, Paris 2003.

[13] Brigitte Miriam Bedos-Rezak – Dominique Iogna-Prat (ed.): *L'Individu au Moyen Âge*, Paris 2005. Jérôme Baschet: *Corps et âmes. Une histoire de la personne au Moyen Âge*, Paris 2016.

Má však tento žánr dnes ještě smysl – v době, kdy úspěch slaví spíše globální dějiny, rozšířené na celý svět a všechna jeho tisíciletí? Otázka ve skutečnosti naznačuje dva přístupy – jeden spadá do oblasti paměti, druhý do historie – které ačkoli jsou odlišné, nelze je od sebe oddělit. Jejich artikulace však přesně určuje, v čem může spočívat historikův přínos.

Paměť

Nejprve k paměti. Pokud jde o předmět předkládané knihy, tedy o Karla IV. Lucemburského (1316–1378) ve dvojím pojetí – jako objektu i jako jednotlivce – odpověď českého čtenáře na položenou otázku by byla rychlá a jednoznačná. Každý zde provedený průzkum hrdinů národní paměti staví tohoto panovníka 14. století, *Pater Bohemiae* či *Pater patriae*, na vrchol kolektivní paměti a identity.[14] Nepochybně se jedná o stále aktivní důsledek národního přisvojení této postavy v 21. století.[15] Integrace českých zemí do habsburského Rakouska-Uherska do roku 1918, obtížné budování Československé republiky mezi dvěma světovými válkami a anexe nacistickým Německem v roce 1939 tuto paměťovou konstrukci v žádném případě neoslabily. Ani Československá socialistická republika (1948–1989) vzpomínku nevytěsnila, naopak ji velmi obratně využila při převzetí moci komunisty během „Vítězného února" v roce 1948. Právě Karel IV., jakožto zdroj paměti a symboliky srovnatelný s reformátorem Janem Husem, jenž byl upálen na Kostnickém koncilu v roce 1415 a později postaven do role zakladatele českého státu a ochránce českého jazyka ve středověku, mohl být reaktivován a mobilizován jak „sametovou revolucí" v roce 1989, tak „sametovým rozdělením" v roce 1993, které vedlo k rozdělení Československa na dvě samostatné republiky. Už jen při procházce Prahou si nelze nevšimnout, do jaké míry je město ještě dnes postavou Karla IV. prosyceno: Karlův most se sochami, mozaiky a busty v katedrále svatého Víta, univerzita nesoucí jeho jméno, názvy

---

[14] Hans Lemberg: Kaiser und König im tschechischen Geschichtsbild seit 1945, in: Ferdinand Seibt (ed.): *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*, Münich 1978, s. 414–418. Beat Frey: *Pater Bohemiae – Vitricus imperii. Böhmens Vater, Stiefvater des Reichs. Kaiser Karl IV. in der Geschichtsschreibung*, Frankfurt am Mein – Berne 1978.

[15] Zejména díky monumentálnímu dílu Františka Palackého, českému Micheletovi, autorovi *Dějin národu českého v Čechách a na Moravě* (5 svazků, 1836–1867), rovněž díky dvěma oslavám v letech 1848 a 1878, 500. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze a úmrtí Karla IV. a konečně také díky biografii, již mu u stejné příležitosti věnoval Josef Kalousek.

míst a jména ulic, názvy hotelů, a dokonce i jídelní lístky restaurací, to vše jako by připomínalo a neslo podpis a pečeť významného krále. V Evropě je ostatně jen málo pamětihodností, které by dodnes byly s památkou jediného muže spjaty tak těsně jako hrad Karlštejn, „Karlova skála“, který leží asi dvacet kilometrů západně od Prahy a sloužil zároveň jako rezidence, relikviář, útočiště a výkladní skříň a je tedy jakýmsi „obrazem“ vlády jediného krále a jeho vášní.

Jak je tomu ale jinde? Přestože lze bez větších pochybností předpokládat, že za hranicemi vzpomínka na krále rychle bledne, jeho stopy jsou v prostoru historického Českého království stále živé a udržované. Důležitou skutečností zůstává, že Karel IV. představuje jednoho z významných panovníků toho, co dnes nazýváme „střední Evropou“, což je představa, která byla lidem pozdního středověku ještě cizí a v posledním tisíciletí byla pravděpodobně více než jiné části kontinentu poznamenána rozsáhlými posuny hranic.[16] Totéž můžeme ostatně říci o Německu, kde vzpomínka na Karla IV. rovněž dále přetrvává. Byl především panovníkem Svaté říše římské, a je tedy součástí dlouhého sledu králů a císařů, kteří až do roku 1806 vládli území dvakrát většímu, než je dnešní Německo. Mluvil zdejším jazykem, mnohokrát zde pobýval, stavěl tu sídla, paláce, hrady a další stavby, z nichž některé existují dodnes. Díky svým manželkám a dynastickým spojenectvím navázal úzké vztahy s rody v Bavorsku, Braniborsku i Rakousku. Zejména však dal na sklonku středověku této složité územní konstrukci, tvořené jednotlivými městy, knížectvími a královstvími, její jedinou trvalou „ústavu“ – Zlatou bulu vyhlášenou v roce 1356, kterou se až do zániku Říše na počátku 21. století řídila volba římského krále německými kurfiřty ve Frankfurtu i jeho následná korunovace císařskou korunou v Cáchách.[17] Samotný text buly, byť nedokončený, je důležitý – tvoří nejstarší a nejtrvalejší nástupnický řád křesťanského Západu a vedle dědičnosti zavádí také princip výběru krále volbou, což nejen dlouhodobě charakterizuje evropské politické myšlení, ale v samotném Německu vytváří územní strukturu, jež je synonymem rovnováhy, kompromisu a federace.

---

[16] Natalia Aleksiun et al.: *Histoire de l'Europe du Centre-Est*, Paris 2004. Marie-Madeleine de Cevins: *L'Europe centrale au Moyen Âge*, Rennes 2013.

[17] Pierre Monnet: La Bulle d'or de 1356, une "constitution" pour l'empire ?, in: François Foronda – Jean-Philippe Genet (ed.): *Des chartes aux constitutions. Autour de l'idée constitutionnelle en Europe (XIIe–XVIIe siècle)*, Paris – Rome 2019, s. 149–188.

V neposlední řadě by bylo samozřejmě nespravedlivé do tohoto panoramatu evropské paměti spojené s Karlem IV. nezahrnout také Lucembursko, odkud vzešel jeho rod, hrabství a posléze vévodství, které v námi popisovaném období zaujímalo strategickou a bohatou oblast nacházející se mezi Flandrami, francouzským královstvím a německými zeměmi. Rozhodující zlom v osudech lucemburských hrabat znamenalo zvolení Karlova děda Jindřicha VII. římským králem roku 1308 a jeho korunovace císařem v Římě roku 1312. Karel IV. se tak stal dědicem knížectví, které mohlo v první polovině 14. století držet tři celky propojující východ a západ Evropy: Lucembursko, Svatou říši římskou a Čechy. Taková byla ambice, výzva i paměť dynastie, která po smrti Zikmunda, druhého syna Karla IV., již Evropě nedala žádného dalšího panovníka. Není však nemožné si představit, jak by asi vypadala Evropa, které by až do Francouzské revoluce namísto Habsburků vládli Lucemburkové.[18] Vztahy mezi Francií a Německem by v moderní historii vypadaly přinejmenším odlišně a zcela by se proměnila i tvář celého kontinentu.[19]

A co Francie? Je téměř jisté, že král, o němž pojednává tato kniha, nepatří mezi významné postavy kolektivní paměti středověku. Uvidíme však, že zejména ve 14. století představovalo spojenectví mezi Lucemburky a Kapetovci a později i rodem Valois určitou konstantu v diplomacii království a vévodství, zejména pak v první fázi stoleté války. Sám Karel za své jméno vděčí francouzskému králi Karlu IV. Sličnému. Sedm let strávil v Paříži, kde se oženil s francouzskou princeznou, a své sídelní město Prahu přebudoval k obrazu hlavního města francouzského království. Rovněž v kulturní a umělecké rovině docházelo mezi oběma dvory k pravidelným výměnám a transferům a poslední Karlova cesta v letech 1377–1378 vedla právě do Paříže, kde chtěl ještě jednou shlédnout paláce, kostely, relikvie a hrady svého mládí. Navzdory těsným a plodným vazbám se však z tohoto „momentu“ do dnešních dní dochovalo jen velmi málo či zhola nic. Proč tedy minulost znovu oživovat?

---

[18] Kontrafaktuální historie, kdysi označovaná za fikci a anachronismus, si v poslední době získala přízeň řady historiků, kteří v ní právem vidí prostředek k novému zpochybnění kauzality a nahodilosti: Fabrice d'Almeida – Anthony Rowley: *Et si on refaisait l'histoire ?*, Paris 2009. Pierre Singaravélou – Quentin Deluermoz: *Pour une histoire des possibles. Analyses contre-factuelles et futurs non advenus du passé*, Paris 2016.

[19] Rainer Babel: *La France et l'Allemagne à l'époque de la monarchie universelle des Habsbourg, 1500–1648*, Lille 2013.

Historie: (po)psání jednoho života

Historie tady a teď. Odpověď historiků na otázku, do jaké míry je „biografie“ užitečná, je sama o sobě historická.[20] Romantismus a obecněji pozitivistické dějepisectví v 19. století mělo biografie v oblibě, a to nejen proto, že zajímaly širokou veřejnost a tisk, lichotily národní hrdosti a ospravedlňovaly roli a práci historika. Odpovídaly také způsobu vytváření a psaní minulosti a dělení cyklického času na navzájem navazující vlády a říše. Každá význačná osobnost vždy ztělesňovala epochu, století i ducha své doby; její slasti i strasti vypovídaly za všechny a vyprávěly kolektivní epopej, kterou svými činy pomáhala utvářet. Pro středověk tuto roli plnili Karel Veliký, svatý Ludvík, Johanka z Arku či Fridrich II.

Ze stejných důvodů odsoudila historiografická a epistemologická obnova, kterou ve Francii představuje mimo jiné tzv. škola *Annales*, biografický žánr jako příliš úzký, příliš emocionální, příliš zosobňující.[21] Konec velkých systémových ideologií 20. století, návrat subjektu a aktéra, zhuštěný a důkladný popis, nová mezioborová spolupráce, zejména pak s oblastí výtvarného umění a dějinami literatury, nezbytná kontextualizace a konečně i tzv. mikrohistorie – to vše navrátilo v posledních desetiletích biografickému žánru interpretační potenciál, který mu byl po určitou dobu upírán, a to již nikoli na základě triumfu vůle velkého člověka nad během událostí, ale pro jeho hybridní, průřezovou a experimentální povahu.[22]

Stejnou ambici si vytyčila i tato kniha. Neklade si za cíl sledovat jen soukromý život krále, ani dokonale odhalit dobu jeho vlády, či dokonce obnovit jeho slávu. Snaží se zachytit okamžik skrze jednotlivce, jehož prizmatem se rozhlíží okolo sebe.[23] Když se Jacques Le Goff v roce 1996 pustil do psaní biografie věnované svatému Ludvíkovi, metodologicky si pro napsání takového díla stanovil několik podmínek. Trval na tom, aby postava zanechala dostatek pramenných svědectví (sama či o sobě), a bylo tak možné formulovat závažné otázky; aby po sobě zanechala

---

[20] François Dosse: *Le Pari biographique. Écrire une vie*, Paris 2005. Id.: Biographie, prosopographie, in: Christian Delacroix – François Dosse – Patrick Garcia – Nicolas Offenstadt (ed.): *Historiographies. Concepts et débats*, Paris 2010, díl 1, s. 79–86.

[21] Giovanni Levi: Les usages de la biographie, *Annales E.S.C.*, 1989 (44/6), s. 1325–1336.

[22] Michel Marian: L'histoire saisie par la biographie, *Esprit 8-9*, août-septembre 1986. Quand l'historien se fait biographe, *Esprit*, août-septembre 1992. Sabina Loriga: *Le Petit x. De la biographie à l'histoire*, Paris 2010.

[23] Bernard Guenée: *Entre l'Église et l'État. Quatre vies de prélats français à la fin du Moyen Âge,* Paris 1987, s. 7–16.

paměť, jejíž jádro zůstává relevantní i v dnešní době; aby historik dokázal osvětlit interakce mezi jednotlivcem a společností; a aby spisovatel pociťoval ke svému subjektu jisté „sympatie“.[24] Takové rysy v jeho pojetí vystihovaly „totální biografii“. V případě Karla IV. je většina těchto podmínek splněna, k čemuž se navíc přidává rozměr, který svatý Ludvík neměl, totiž rozměr autobiografie,[25] což ještě posiluje představu, že si postava byla vědoma utváření individuality, nebo alespoň odpovídala obrazu, který si o ní její doba mohla vytvořit.

Po stanovení těchto cílů a vhodných postupů je rovněž třeba zdůraznit, že biografie, kterou má čtenář před sebou, nebude s největší pravděpodobností dostatečně česká, neboť autor češtinu nezná.[26] Karel IV. této knihy má být naopak více francouzský, rovněž více německý a – můžeme-li to tak říci – co nejvíce evropský, a sice nikoli kvůli politické korektnosti či konvenci, ale rovnou ze dvou různých důvodů. Tím prvním je přesvědčení, že panovník, který slovem i písmem vládl pěti jazyky a ve své době spojil vévodství, několik markrabství, čtyři království a Říši, v níž se mluvilo deseti až dvaceti různými jazyky či dialekty a jež se rozprostírala přes čtyři různá klimatická pásma, na pobřeží teplých a studených moří, v horských pásmech i na rovinách, podél velkých řek i dlouhých obchodních cest, tento nesourodý celek ovládl a udržel pohromadě pomocí zásad, o nichž stojí za to přemýšlet i dnes. Druhým je fakt, že jelikož skutečně existuje hned několik Karlů IV. – francouzský, italský, německý, český a lucemburský – neměla by být pluralita pohledů překážkou, nýbrž naopak podmínkou jeho pochopení. Jinými slovy se domníváme, že návrat k jedinému reduktivnímu a nacionálnímu pohledu na věc by byl neblahý a vědecky pochybný.

Z tohoto důvodu, i když může výsledný dojem působit nepřehledně, se text nebude řídit tradiční posloupností života od mládí po smrt, ale bude střídat perspektivy a časy, aby zachytil ne jednoho, ale hned několik Karlů IV. Odehraje se ve třech dějstvích, jež odpovídají třem modalitám života zasvěceného vládnutí, třem stupňům uchopení času, a tedy třem nádechům historického záznamu. V první řadě jde o fázi dobývání,

---

[24] Jacques le Goff: *Svatý Ludvík*, přel. Danuše Navrátilová, Praha 2012. Jacques le Goff: Comment écrire une biographie historique aujourd'hui ?, *Le Débat*, mars-avril 1989 (54), s. 48–53.

[25] Pierre Monnet – Jean-Claude Schmitt (ed.): *Autobiographies souveraines*, Paris 2012.

[26] Naštěstí byla nedávno česky vydána biografie, v níž mladý a slibný historik, odborník na dané období, podrobuje tuto historickou postavu kritickému pohledu: Václav Žůrek: *Karel IV. Portrét středověkého vládce*, Praha 2018.

kdy se utvářejí figury prince, krále a posléze císaře. Následuje vládnutí, kdy se do praxe uvádějí zcela nové formy panování. A v posledku pak přichází fáze trvání prostřednictvím portrétů, staveb, listin a vzpomínek. Žádný z těchto přístupů slučujících v sobě události, struktury i paměť se nám nezdá být pravdivější či legitimnější než ostatní. Každý z nich však může přispět k vysvětlení možností a slepých uliček jedné epochy, osvětlit volby a nerozhodnost či váhání člověka, jehož k nim zavazovala koruna, rozplést propletence a rozpory dějin, které se staly pamětí.

ČÁST PRVNÍ

DOBÝVÁNÍ

Budoucímu Karlovi IV. trvalo třicet let, než se stal králem. V tehdejší Evropě to nebylo nic neobvyklého, a dokonce i v monarchiích, kde se nástupnictví začalo důsledně řídit dědičností, musela mnohá knížata leckdy dlouho čekat, než se po smrti otce trůn uvolnil. Vzhledem ke skromným poměrům, z nichž Karlův rod původně vzešel, a k volebnímu principu, jímž se v Říši řídilo předávání královského titulu, však byla korunovace tohoto mladého Lucemburka pomalým, úporným a někdy i nahodilým procesem. V úsilí získat v rozpětí několika měsíců v letech 1346 a 1347 římskou a českou korunu Karel nic nezanedbal a využil každou zbraň, kterou měl k dispozici: válku, vyjednávání, manželství, peníze, právo, dynastickou politiku, zvraty ve spojenectvích, osvojení vzdělání a vladařského know-how, podporu postav významnějších, než byl on sám – včetně francouzského krále, papeže i velkých německých knížat – a v neposlední řadě si troufáme říct, že se nezdráhal využít i brzkého pochopení svého údělu, svých titulů a své osoby.

Ani na tom však není nic výjimečného, protože podobnou dráhu absolvovala i řada dalších knížat. O poznání osobitější je však způsob, jakým byly Karlův vzestup i jeho následné uplatňování moci pokaždé promyšleny, s plným vědomím ušlé cesty i té, kterou je třeba ještě urazit. Z tohoto hlediska lze *Vitu Caroli*, napsanou Karlem IV. kolem roku 1350 v první osobě, právem číst jako signál a zároveň prostředek umění vysvětlit, deklarovat a odůvodnit, který později doplní listiny, portréty, relikvie či stavby. Jednalo se tedy o jeho vlastní způsob, jakkoliv se s ním u vládnoucích králů nesetkáváme příliš často, jak přemýšlet o úzkém spojení mezi člověkem a mocí, mezi soukromým rozměrem jeho osoby a veřejným rozsahem jeho úřadu. *Via est vita*, jak zní latinské úsloví: cesta je život. Nepochybně jen málo panovníků ve 14. století tolik přemýšlelo o významu této fráze, jež v sobě slučuje individuální osud, předurčení

a spásu ve službách královské a posléze císařské vlády, s vědomím toho, že musí pravděpodobně naposledy propojit univerzální a nebeské s roztodivnými rozmary pozemského, a to v době krize, jež mohla budit zdání, že se blíží konec světa.

Právě v tomto světle bychom chtěli znovu číst a propojit tři období života prince, krále a císaře, života zasvěceného smiřování rozporů: mezi otcem a synem, královstvím a Říší, králem a člověkem, východem a západem, severem a jihem a v konečném důsledku i sebe sama se sebou samým. Taková dynamika protikladů určuje to, co lze nazvat procesem individualizace, či přinejmenším alespoň výpovědí člověka a panovníka obdařeného jménem, svědomím, cílem, pamětí a obrazem sebe sama, který Karel vášnivě ztvárňoval obrazem, slovem i symbolem.

Kapitola první

Následník: 1316–1346

Zrození budoucího krále.

„Tomuto Janovi, českému králi, se narodil v Praze z královny Elišky prvorozený syn jménem Václav léta Páně tisícího třístého šestnáctého, dne 14. května o páté hodině ranní.“[27] Těmito slovy popisuje své zrození ve vlastním životopise sám Karel. Nechme nyní stranou pečlivost, s níž je zaznamenán den a přesná hodina porodu, což souvisí s pozorností, která je nově věnovaná astrologické konstelaci planet,[28] a s nedávným posunem důrazu na výročí narození a nikoliv smrti, jako tomu bylo dosud.[29] Zmínka nicméně ohlašuje Václavovo (Karlovo) narození v odstavci, v němž je lucemburský rod zasazen do jádra celku, jejž následník nakonec zdědí; rodové Lucemburské hrabství po otci, České království po matce a příslib Říše po dědovi. Když Karel tyto řádky v polovině století psal, byl již králem a přirozeně svůj osud znal. Při příchodu na svět tomu tak ovšem ještě nebylo.

Stejně jako celá řada jeho současníků z knížecích a královských kruhů byl i Karel IV. plodem dynastického spojení a sňatkové politiky, jejichž úspěch či nezdar nezávisel jen na demografických, teritoriálních či politických faktorech, ale také na náhodných okolnostech. Nic nenasvědčovalo tomu, že poměrně nevýznamný rod, jakým byli Lucemburkové, se nakonec prosadí na evropské scéně, kterou až do roku 1437 ovládne natolik, že v celkovém součtu všech rodových větví a držených korun bude čítat třináct králů, dvanáct královen a tři císaře. Kdo by tedy roku 1316 čekal, že po dvou mrtvě narozených dětech se syn Jana

[27] Citováno podle *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 17.

[28] Jean-Patrice Boudet: *Entre science et nigromance. Astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval, XIIe–XVe siècle*, Paris 2006.

[29] Jean-Claude Schmitt: *L'Invention de l'anniversaire*, Paris 2009.

Lucemburského a Elišky Přemyslovny stane jedním z nejvýznamnějších vladařů 14. století?

V tomto příběhu stojí za bližší pohled dva momenty. Prvním z nich je sňatek děda Karla IV., lucemburského hraběte Jindřicha VII. (1274–1313) a Markéty Brabantské z roku 1292. Za jeho vlády nastal závratný vzestup rodu, jehož plody sklidil právě Karel. Prostřednictvím sňatku, který ukončil dlouhé nepřátelství s nedalekým a mocným Brabantským vévodstvím, se podařilo stabilizovat rodové hrabství, následovala volba římského krále a posléze císařská korunovace, nakonec pak sňatek tří Jindřichových potomků s nejmocnějšími královskými dynastiemi Evropy. Jan se roku 1310 oženil s Eliškou, jež byla od roku 1306 poslední Přemyslovnou a dědičkou českého trůnu, Beatrix se roku 1318 provdala za uherského krále Karla Roberta z Anjou a Marie roku 1322 za francouzského krále Karla IV. Sličného. Přestože náhlá smrt Jindřicha VII. roku 1313 v Buonconventu nedaleko Sieny tuto *success story* na čas přerušila a zabránila otci zúčastnit se královských svateb svých dvou dcer, nebylo by vhodné vnímat jeho vládu pouze ve světle tohoto italského dramatu, což jasně dokazují nedávné edice jeho vladařských písemností.[30] Právě Jindřich VII. vynesl Lucemburky do čela největšího územního, politického a symbolického celku Západu.[31] Dante Alighieri, bezvýhradný zastánce ghibellinů a císařství, ve třicátém zpěvu své *Božské komedie* po právu vyhradil Jindřichovi VII. jako jedinému panovníkovi místo v ráji: „Na velký trůn, na kterém posud holém / jest koruna, kam patříš neustále, / dřív nežli s tímto spřátelíš se stolem, / Kdys duše sedne velikého krále, / tož Jindřicha, jenž přijde, Itálii / by ku ochraně povstal nenadále.“[32]

---

[30] Kurt-Ulrich Jäschke – Peter Thorau (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. 4. Abteilung: Heinrich VII. 1288/1308–1313 (1. Lieferung: 1288/1308–August 1309)*, Wien 2006. Kurt-Ulrich Jäschke – Peter Thorau (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313. 4. Abteilung: Die Regesten des Kaiserreichs unter Heinrich VII. 1288/1308–1313 (2. Lieferung: 1. september 1309–23. Oktober 1310)*, Köln – Weimar – Wien 2014.

[31] Malte Heidemann: *Heinrich VII. (1308–1313). Kaiseridee im Spannungsfeld von staufischer Universalherrschaft und frühneuzeitlicher Partikularautonomie*, Warendorf 2008. Ellen Widder (ed.): *Vom luxemburgischen Grafen zum europäischen Herrscher. Neue Forschungen zu Heinrich VII.*, Luxembourg 2008. Sabine Penth – Peter Thorau (ed.): *Rom 1312. Die Kaiserkrönung Heinrichs VII. und die Folgen. Die Luxemburger als Herrscherdynastie von gesamteuropäischer Bedeutung*, Köln – Weimar – Wien 2016.

[32] Jacqueline Risset (překl., ed.): *Dante. La divine comédie. Le paradis*, Paris 1990, zpěv XXX, l. 133–138.

Druhým klíčovým momentem příběhu je sňatek Karlových rodičů Jana a Elišky, k němuž došlo ve špýrské katedrále roku 1310 po oficiální žádosti poselstva dvanácti českých pánů. Ženich i nevěsta byli velmi mladí, což tehdy nebylo nic neobvyklého, Janovi bylo čtrnáct let, Elišce osmnáct.[33] Není náhodou, že Janův strýc Balduin vyčlenil této scéně čestné místo ve své ilustrované kronice římské korunovace bratra Jindřicha VII., známé také jako *Codex Balduini Trevirensis*. Výjev je úmyslně umístěn bezprostředně pod vyobrazením Jindřicha a Markéty uctívajících ostatky tří králů v Kolíně, jako by v sobě tento úhrn tří korun (spolu s královou a královninou korunou jich na miniatuře vidíme celkem pět…) sám o sobě obsahoval příslib akumulace královské moci.[34] Za povšimnutí stojí i skutečnost, že první velká kronika sepsaná v českém jazyce, *Kronika tak řečeného Dalimila*, dopsaná roku 1326, končí kapitolou věnovanou Janovu sňatku a jeho pozdější vládě: „Po tom když Čechy uzřěchu, / že v Korutanském statka nejmiechu, / královnu Elžku za Jana ciesařovicě dachu / a toho hrabí z Licmburka na královstvie pozvachu. / Pro Míšňany korutanského vyhnachu / A Jana z Licmburka králem českým korunovachu. / Toho, bože, rač dlúho uzdraviti / i rač jeho, tvorče, naučiti, /aby miloval zemany / a v svéj radě jměl české pány.“[35] I v tomto ohledu byly Janova vláda i činy nedávno přehodnoceny. Jistě, byl vznětlivým rytířem neustále vyhlížejícím bitevní pole, na němž by mohl proslavit své jméno. Jistě, nebyl tím nejsvědomitějším ani nejspořádanějším z českých králů. Jistě, ve svých italských taženích neměl právě štěstí. Dokázal však upevnit spojenectví s Francií, udržet vládu nad Českým královstvím, a dokonce je rozšířit o Slezsko. Obratně manévroval mezi tehdejšími dvěma mocnými říšskými rody, bavorskými Wittelsbachy a rakouskými Habsburky, aby tak roku 1346 připravil půdu pro volbu svého syna Karla.

---

[33] Michel Pauly (ed.): *Johann und Élisabeth. Jean et Élisabeth. Die Erbtochter, der fremde Fürst und das Land. Die Ehe Johanns des Blinden und Élisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive; L'Héritière, le prince étranger et le pays. Le mariage de Jean l'Aveugle et d'Élisabeth de Bohême dans une perspective comparative européenne*, Luxembourg 2013.

[34] Michel Margue – Michel Pauly – Wolfgang Schmid (ed.): *Der Weg zur Krone. Der Romzug Heinrichs VII. in der Darstellung Erzbischof Balduins von Trier*, Trier 2009, s. 42. „Matrimonium Spire inter Johannem filium Henrici regis romanorum et Elysabeth heredem Boemie anno X 0“ (fol. 5).

[35] Citováno podle Jiří Daňhelka et al. (ed.): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Díl 2*, Praha 1988, s. 541.

Narození

Narození Václava (Karla) 14. května 1316 v Praze nezmiňuje jen sám panovník jako autor *Vita Caroli*. Událost zaznamenal i další významný kronikář jeho vlády Petr Žitavský, jenž pocházel z Čech a roku 1305 vstoupil do cisterciáckého kláštera na Zbraslavi, kde se roku 1316 stal opatem.[36] Konvent umístěný několik kilometrů na jih od Prahy založil roku 1292 Václav II. se záměrem vybudovat rodový klášter a zároveň přemyslovskou nekropoli. Právě zde byl zakladatel také sám pohřben, stejně jako později jeho dcera Eliška, matka Karla IV., ale také řada Lucemburků, již zamýšleli učinit z kláštera české místo dynastické kontinuity (uveďme mimo jiné Markétu, jednu ze sester Karla IV., a Johanu Bavorskou, manželku Václava IV.). Podobně jako například francouzská bazilika Saint-Denis uchovával i Zbraslavský klášter královské hrobky a nabízel se jako strážce paměti království. V devadesátých letech 13. století zde rovněž začala být psána kronika spojující historii kláštera, Čech a Říše počínaje rokem 1253 pod názvem *Chronicon Aulae Regiae* (Zbraslavská kronika)[37]. Jejím prvním autorem byl opat Ota Durynský a v jeho díle pak až do své smrti roku 1339 pokračoval Petr Žitavský. Právě Žitavský byl velmi dobře informován; vylíčil umírání Václava II. roku 1305, zachytil počátky nové dynastie na českém trůně, zaznamenal italské tažení Jindřicha VII. za císařskou korunou,[38] ale také se stal zpovědníkem královny Elišky.

Žitavského text vykazoval tak vysokou historickou a literární hodnotu, že sloužil za vzor významným českým kronikám ještě v pozdním středověku. V kapitole 127 první knihy kronikář poznamenává, že „léta Páně 1316 dne 14. května (o *prvních* květnových Idách) o *první* hodině se narodil v Pražském městě Václav, *prvorozenec* pana krále Jana a paní Elišky, královny české a polské, a při jeho narození nastala radost a plesání všem, kteří milovali štěstí krále a království. Tento chlapec byl dne 30. května, totiž na Boží hod svatodušní, v katedrálním Pražském chrámu za přítomnosti pana Balduina, arcibiskupa trevírského, biskupů pana Jana Pražského a pana Heřmana Prizrenského od pana Petra, mo-

---

[36] Běla Marani-Moravová: *Peter von Zittau. Abt, Diplomat und Chronist der Luxemburger*, Ostfildern 2019.

[37] Johann Loserth (ed.): *Die Königsaaler Geschichtsquellen. Chronicon Aulae regiae*, Wien 1875, reedice Graz 1970.

[38] Stefan Albrecht (ed.): *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaaler Chronik. Eine Bestandsaufnahme*, Frankfurt am Mein 2013.

hučského arcibiskupa, křtem svěcené vody slavnostně znovuzrozen, při čemž všichni z radosti volali a pozdravovali ho.“[39]

Vedle hned trojího opakování adjektiva „první“, jež má za cíl již od samého počátku zdůraznit jakýsi iniciační význam tohoto příchodu na svět, si povšimněme nápadné podobnosti mezi první větou Zbraslavské kroniky a textem, jenž kolem roku 1350 použil Karel IV. ve svém Životopise. Za pozornost rovněž stojí skutečnost, že o události informují jen dva soudobé texty, všechny ostatní kroniky zprávu pouze převzaly.[40] Příchod následníka trůnu na svět vyvolal jen několik skrovných zmínek, navíc všechny výhradně v českém prostředí, a nesetkal se tedy s podobným ohlasem, který o necelých padesát let později vzbudilo narození jeho prvorozeného syna Václava v Norimberku roku 1361. A za třetí v textu, v němž Petr Žitavský nejúplněji vylíčil narození a křest, stojí za povšimnutí také okruh přítomných, který ve středověku i později podobně jako u korunovací, sňatků a pohřbů vytyčoval okruh spojenců a ochránců. Kromě otce a matky a za povinné účasti pražského biskupa stojí kolem mladého prince dva z nejmocnějších metropolitů Říše; navíc již tehdy *de facto* a po roce 1356 i *de iure* volitelé římského krále, arcibiskupové trevírský a mohučský. Balduin, jenž je ostatně v kronice uveden na prvním místě, byl prastrýcem budoucího Karla IV. a bratrem zesnulého císaře Jindřicha VII. Právě on byl až do své smrti roku 1354 hlavním strůjcem úspěchu Lucemburků na politické šachovnici Evropy. Díky svému vzdělání, jehož se mu dostalo v Paříži a na francouzském dvoře, a postavení arcibiskupa vlivné trevírské arcidiecéze, kam byl roku 1308 dosazen, dokázal ještě téhož roku přispět ke zvolení svého bratra římským králem, a to s pomocí arcibiskupa mohučského, Petra z Aspeltu, který je ostatně u příležitosti křtu roku 1316 také zmíněn. Významný církevní kurfiřt byl zároveň, a možná i především, světským

---

[39] Johann Loserth (ed.): *Die Königsaaler Geschichtsquellen. Chronicon Aulae regiae*, op. cit., s. 376.

[40] Josef Emler (ed.): *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile – Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, Praha 1884, s. 459–548, zde s. 469. „*Eodem anno, videlicet MCCCXVI pridie idus Magii in civitate Pragensi natus est regi Iohanni ex Elizabeth sua coniuge filius primogenitus, cui in baptismo Wenceslaus nomen imponitur. Post plures vero annos, cum idem puer Franciam ad educandum traditus esset, nomen Karolus, adinstar Karoli, regis Francie, sibi in confirmacione inponitur, quod et obtinuit, ut patebit in sequentibus*.“ Josef Emler (ed.): *Cronica Francisci Pragensis (Kronika Františka Pražského)*, Praha 1884, s. 347–456. Jana Zachová: *Die Chronik des Franz von Prag. Inhaltliche und stilistische Analyse*, Praha 1974.

vládcem. Vedle své vlastní arcidiecéze, již reformoval řadou zákonů, které nesou jeho jméno a společně tvoří celek známý jako *Balduineum*[41] – a které také ovlivnily zákonodárnou činnost jeho prasynovce – se mu podařilo stát se administrátorem několika dalších diecézí a arcidiecézí vlivného a bohatého Porýní a zemřel ověnčen titulem arcikancléře Říše.[42] Jeho teritoriální politika, blízký vztah k Francouzskému království, touha hřát se na výsluní císařské moci, pozornost věnovaná dobovému umění a literatuře, to vše bylo jistě pro Karla IV. inspirací. Balduin sám nechal vytvořit slavný *Codex Balduini Trevirensis*, bohatě ilustrovaný rukopis objednaný kolem roku 1340, zachycující římskou jízdu jeho bratra Jindřicha VII.[43] Balduin je rovněž námětem rozsáhlé a oslavné kroniky známé pod názvem *Gesta Baldewini*.[44]

Karlova křtu se po boku Balduina zúčastnil ještě jeden významný říšský arcibiskup, Petr z Aspeltu, od roku 1306 až do své smrti v roce 1320 metropolita mohučský.[45] Jeho příchod do lucembursko-českého prostředí souvisel s funkcí kancléře přemyslovského krále Václava II., kterou si udržel i za Jindřicha VII., a jeho arcibiskupský stolec měl zároveň v jurisdikci Čechy. Právě Petr z Aspeltu provedl roku 1311 v Praze korunovaci Jana a Elišky českým králem a českou královnou. Jinými slovy, okruh mocných lidí shromážděných kolem kolébky budoucího Karla IV. tvořil základ, na němž spočívalo dědictví a vliv lucemburského rodu.

Poté, co v roce 1310 odstranil svého rivala Jindřicha Korutanského, neměl již Jan roku 1316, navzdory své pověstné nepřítomnosti v království, která byla předním českým šlechticům trnem v oku, na pražském trůně žádné konkurenty ani proklamované nepřátele. Musel sice potlačit vzpouru části šlechty vedené Jindřichem z Lipé a snad i podporované jeho vlastní manželkou královnou Eliškou, v roce 1318 se však podařilo

---

41 Johannes Mötsch: *Die Balduineen. Aufbau, Entstehung und Inhalt der Urkundensammlung des Erzbischofs Balduin von Trier*, Koblenz 1980.

42 Johannes Mötsch – Franz-Josef Heyenet et al. (ed.): *Balduin von Luxemburg. Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches*, Mainz 1985. Reiner Nolden (ed.): *Balduin von Luxemburg. Erzbischof und Kurfürst von Trier (1308–1354)*, Trier 2010. Verena Kessel, *Balduin von Trier (1285–1354). Kunst, Herrschaft und Spiritualität im Mittelalter*, Trier 2012.

43 Michel Margue – Michel Pauly – Wolfgang Schmid (ed.): *Der Weg zur Kaiserkrone. Der Romzug Heinrichs VII. in der Darstellung Erzbischof Balduins von Trier*, Trier 2009.

44 Johannes-Hugo Wyttenbach – Michael Franz Josef Müller (ed.): *Gesta Trevirorum integra lectionis varietate et animadversionibus illustrata ac indice duplici instructa*, sv. 2, Trier 1838, s. 179–271.

45 David Kirt: *Peter von Aspelt (1240/45–1320) – Ein spätmittelalterlicher Kirchenfürst zwischen Luxemburg, Böhmen und dem Reich*, Luxembourg 2013.

dosáhnout kompromisu, který znamenal zachování tradičních práv českých velmožů. Napříště jakoukoli všeobecnou daň musely schválit české stavy na sněmu a zemská hotovost mohla být svolána pouze na obranu království. Tyto ústupky, které byly cenou za definitivní přijetí Lucemburka na někdejší přemyslovský trůn, nebyly bezvýznamné, protože se dotýkaly v podstatě dvou pilířů panování královské dynastie nad šlechtou: daní na jedné straně a vojenské služby na straně druhé. Z tohoto pohledu nebyly Čechy v pozdním středověku žádnou výjimkou, neboť rozvoj královské moci narážel téměř všude na výsady a odpor domácí šlechty.[46] Jak víme, tato opozice vedla také k tomu, že se urozené elity přeměnily ve šlechtický stav s vlastní identitou.[47] Dozvuky této skutečnosti lze spatřit ve chvíli, kdy česká šlechta odmítla zákoník, který Karel IV. navrhl pro své království v roce 1355 pod názvem *Maiestas Carolina*.

Ve stínu otce

V každém případě byl Jan ve věku dvaceti let, kdy se mu narodil první syn, nejen českým králem, ale rovněž moravským markrabětem, lucemburským hrabětem a nárokoval si také titul polského krále, který držel již jeho tchán Václav II. Přestože Jana stála stabilizace situace v Čechách a upevnění pozice v Říši mnoho sil, nevzdával se ani nároku na polský titul a řídil se tak politikou sjednocování korun, která měla pokračovat po celé 14. století a vtáhnout do této hry Uhry, Říši i rakouské Habsburky. Polsko však roku 1320 myšlenku dvojí koruny odmítlo a svěřilo trůn Vladislavu I. z rodu Piastovců.[48] Kolem roku 1315 si však veškerou Janovu energii vyžádaly další zájmové oblasti. Jeho účast na několika taženích vedených po boku Řádu německých rytířů na území Polska a až na Litvu, stejně jako přetrvávající nároky na Slezsko ostatně naznačovaly, že mladý Lucemburk hodlá ze svého českého království vést ráznou a ambiciózní politiku.

První a největší úkol na něj čekal v samotné Říši. Jak již bylo řečeno, v roce 1314 byl Jan definitivně vyřazen z boje o římský trůn, na němž seděl jeho otec. Důvodů pro tento nezdar byla celá řada: princ byl mladý, jeho nárok na České království byl vnímán jako nejistý a jeho otec projevoval císařské ambice, jež mohly budit obavy. Jeho strýc Balduin, mocný

---

46 Peter Blickle (ed.): *Résistance, représentation et communauté*, Paris 1998.

47 Joseph Morsel: *L'Aristocratie médiévale, Ve–XVe siècle*, Paris 2004.

48 Marie-Madeleine de Cevins: *L'Europe centrale au Moyen Âge*, Rennes 2013.